

Současné projevy agrese

PhDr. Pavel Harsa, Ph.D., MUDr. Dana Kertészová, PhDr. Marek Macák, PhDr. Ilona Voldřichová,
doc. MUDr. Ilja Žukov, CSc.

Psychiatrická klinika Univerzity Karlovy – 1. LF a VFN v Praze

Článek pojednává o současných projevech agrese ve společnosti. Autoři ve svém přehledu shrnují a popisují jednotlivé projevy agrese a násilí, šikany, domácího násilí i projevy agrese s využitím moderních komunikačních technologií (mobil, smartphone, SMS, MMS, video, foto, internet, Facebook, ICQ, Twitter, Skype, You Tube, atd.). Upozorňují na nebezpečnost tohoto chování ve společnosti, na narůstající výskyt těchto jevů, což stručně dokumentují z několika výzkumných projektů. V závěru shrnují preventivní opatření a odkazují na kvalifikované zdroje.

Klíčová slova: agrese, agresivita, současné projevy agrese a šikany, mobbing, bossing, domácí násilí, projevy agrese s využitím moderních komunikačních technologií (mobil, smartphone, SMS, MMS, video, foto, internet, Facebook, ICQ, Twitter, Skype, You Tube, cyberbullying, cyberstalking, cyber grooming, child grooming).

Contemporary displays of aggression

The article Current displays of aggression talks about manifestations of aggression that are usual in contemporary society. The authors summarize and describe various displays of violence, in the form of bullying, domestic violence, aggression expressed via modern communication technologies (mobile and internet communication: SMS, video, photography, Facebook, ICQ, Twitter, Skype, YouTube, etc.). The authors stress dangers of such behavior and their growing incidence, which is documented by several research findings. In conclusion, the authors recommend several preventive measures against these manifestations.

Key words: aggression, current displays of aggression, bullying, mobbing, bossing, domestic violence, communication technologies (mobile phone, SMS, video, photography, internet, Facebook, ICQ, Skype, YouTube, cyberbullying, cyberstalking, cybergrooming, child grooming).

Úvod

Téměř každý den čelíme různým projevům chování, které se projevuje jak v přijatelné (socializované), tak i nepřijatelné (nesocializované, agresivně-násilné) formě. Projevy agrese dělíme na verbální, neverbální, psychické, fyzické, proti lidem, věcem, zvířatům apod. Projevy agrese v současnosti odráží i aktuálnosti moderní doby, současné technické vyspělosti, jako například rozvoj informačních komunikačních technologií, vývoj moderních zbraní, výkonných automobilů apod.

Agresivita je komplexní fenomén uplatňující se v každodenním životě člověka a má svoje pozitivní i negativní stránky. Každý jedinec agresivitou v různé intenzitě a rozsahu disponuje a nelze ji z našeho života zcela vyloučit. Agresivita je současně i adaptační mechanismus, který nám pomáhá nejenom přežít, ale i překonávat nejrůznější překážky. Agresivní sklony se u člověka vytvářejí v prvních letech života na základě dědičných dispozic, instinktivní výbavy, výchovy, učení, předchozí zkušenosti a vlivu prostředí. Agresivitu je třeba kontrolovat, kultivovat, regulovat a usměrňovat prosociálně účelným směrem tak, aby nedocházelo k narušování vztahů mezi lidmi a normami společnosti.

Problémem bývá nadměrná agresivita projevující se nevhodně, v nedostatečně socializované či destruktivní formě a násilí. Projevy

agrese mají bio-psycho-sociální kontext. Mohou být odrazem určitého psychosociálního vývoje, aktuální situace či konstelace osobnostních dispozic a kognitivních strategií. Jde o behaviorální komponentu, vyjadřující především míru impulzivitu či násilí jako řešení problému nebo nesouhlasu s běžně uznávanými sociálními normami. Tyto dispozice, postoje a jejich projevy jsou v různé míře zastoupeny u i mnoha duševních poruch nebo duševních nemocí.

Charakteristika pojmů agrese a agresivity

Mnoho autorů (1–9) se snaží o jasné definování toho, co vlastně lidská agrese a agresivita je a jaké nežádoucí agresivní projevy lze regulovat. V určitých kritériích dochází k obecné shodě, ale pokusy o univerzální vymezení agrese dosud selhaly. Rozdíl mezi pojmy agresivita a agrese lze shrnout do dvou oblastí:

- 1) Agresivita je určitá vlastnost, povahový rys. Je determinována biologicky (dědičností), kognitivně (učením) i psycho-sociálně (emoční oblast a vliv vnějšího prostředí). Tato vlastnost je u každého člověka ve větší nebo menší míře přítomna.
- 2) Agrese je chápána jako jakákoliv forma chování, jejímž cílem je záměrně někoho poškodit nebo mu ublížit. Agrese nemusí

vždy vyjadřovat jenom negativní projev v chování. Agresivní postoj může mít i sociálně žádoucí efekt, například v případě překonávání překážek k vytyčenému cíli.

Agresivitu v nejširším slova smyslu lze chápat jako určitou dispozici a tendenci k agresivnímu chování. Student (10) chápe agresivitu jako povahový rys, ze kterého směřují tendence podmiňující určitý druh chování a projevy agrese. Upozorňuje na skutečnost, že agresivita je povahový rys určený vrozenými i získanými činiteli. Člověk, který má vyšší míru agresivity, bude často v různých situacích k agresivnímu chování náchylný. Agresivita je tendence k útočnému jednání vůči druhé osobě či okolí. U člověka může být často její příčinou frustrace. Agrese je považována za fyziologickou odpověď, která směřuje k přežití organismu nebo dosažení vytyčeného cíle. Násilné chování je patologická agrese, jejímž smyslem je záměrně někoho poškodit. Násilné chování rozdělujeme na predátorní, instrumentální (k násilnému chování dochází plánovitě, bez podstatné emoční investice) a impulzivní – zpravidla bez hmotného zisku a bez plánování.

Současné projevy agrese

V současné době se v různých obdobích života můžeme setkat s *mnohými projevy*

Psychiatr. praxi 2012; 13(1): 15–18

Šikany. Podle Koláře (11) je šikana velmi častý a negativní jev. Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině, ve školce, pokračuje na všech úrovních školního vzdělávání, v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání, v partnerských vztazích, v nemocnicích, na úřadech, mezi nájemníky domů a končí třeba týráním seniorů. Šikana může být rasově nebo sexuálně motivovaná, či ovlivněná drogou. Mezi rysy šikany patří:

1. **Záměrnost** (úmyslné jednání, snaha poškodit, ublížit)
2. **Trvání v čase** (opakování, trvá delší dobu)
3. **Asymetrie síly** (silný x slabý, síla fyzická, psychická, sociální)
4. **Následky** (oběť se není schopna bránit, snížené sebevědomí, pochybnosti o sobě, vyhýbavé chování, deprese, suicidium)

Trojrozměrný praktický pohled na šikanu (zkráceno a upraveno podle 11)

1. Šikanování jako **patologické chování**

Projevy šikany jsou nápadnější, narušují pozorovatelně společenská pravidla a naplňují skutkovou podstatu trestných činů. Aktéři (jeden nebo více) týrají, zotročují spolužáka/ky a používají k tomu agresi a manipulaci. Časté jsou tyto formy šikany:

- Fyzická agrese s použitím zbraní
- Slovní agrese a zastrasování zbraněmi
- Násilné a manipulativní chování a příkazy
- Zraňování např. sociální izolací, apod.

Projevy šikany dělíme na přímé, nepřímé, fyzické, verbální, aktivní a pasivní.

2. Šikanování jako **závislost**

Bývá vnějším pohledu více skrytá. Jde o vazbu mezi agresorem a obětí, kdy se agresor snaží skrýt vlastní nedostatky, strach a na základě toho zvyšuje strach oběti. Upevňuje moc a posiluje sebevědomí. Jde o asymetrický vztah – silný agresor x slabá oběť. Pro agresora se stane ovládnutí oběti určitou slastí, při které prožívá pocit nadřazenosti, absolutní převahy a moci. Svoje chování proto opakuje, zdokonaluje a stupňuje. Agresor je na své oběti stále více závislý. Podobně si může budovat na agresorovi závislost i oběť. Snaží se agresorovi vyhovět, obdivuje jeho moc, sílu, převahu a snadno může dojít k tzv. identifikaci s agresorem (někdy hovoříme o tzv. Stockholmském syndromu – láska k trýzniteli). Výsledkem takového chování je to, že oběť nakonec agresora obdivuje, sympatizuje s ním, přestože trpí příkořím z jeho strany. Poslouchá ho na slovo, udělá pro něho cokoli.

Tato forma šikany je pro okolí více skrytá. Často to na okolí působí tak, že agresor i oběť jsou dobří přátelé. Tato forma šikany bývá častější u dívek.

3. Šikanování jako **porucha vztahů ve skupině**

V tomto případě není šikanování pouze záležitostí agresora a oběti, ale celé skupiny. Jedná se o těžkou poruchu vztahů ve skupině. Šikanování má několik fází, od ostrakismu až po totalitní formu skupinové šikany. Ze skupiny se vyčlení jedinci, kteří určitým způsobem nabízejí směřování násilí a agrese proti nim (premianti třídy, obětní beránek, slabší jedinec, zdravotně postižený apod.). Současně se formuje tzv. tvrdší jádro skupiny (vůdce, další agresori).

Ti potom vytvářejí koalice s dalšími členy skupiny a šikanují slabší a neoblíbené jedince kolektivu. Podle Koláře (11) se šikana může objevit téměř v každé skupině.

Aby se šikana mohla rozvinout, je zapotřebí, aby byly splněny následující tři podmínky:

1. Přítomnost potencionálního šikanujícího agresora
2. Přítomnost potencionální oběti šikanování
3. Přítomnost takového klimatu skupiny lidí, které šikanování připustí, resp. mu nezabrání

Mobbing je forma šikany zejména na pracovištích mezi dospělými, kdy se jedná o systematické intrikování, pomluvy, zlomyslné jednání a psychoteror na pracovišti. Cílem je záměrně poškodit, znevažít, ublížit či vyvíjet psychický tlak na druhé lidi. Záměrně poškodit pověst druhého člověka, snížit jeho sebeúctu, sebevědomí či způsobit škody na jeho zdraví. Původce mobbingu je zpravidla spolupracovník, ke kterému se přidávají často další spolupracovníci.

Zdrojem mobbingu bývá často interpersonální konflikt, který funguje jako spouštěč následné stigmatizace oběti (12). Následky mobbingu se projevují nízkým sebevědomím a sebehodnocením, obavami, strachem, psychosomatickými či jinými duševními symptomy nemoci nebo poruchami, sebezpoškozováním a mohou končit až sebevraždou. Uvádí se, že se 16% dotazovaných v roce 2001 stalo obětí mobbingu, v roce 2003 to bylo již 28%.

Bossing má podobné projevy šikany jako u mobbingu, ale jejich původcem bývá vedoucí pracovník. Jde o zneužití moci či funkce. Šikany se dopouští vedoucí pracovník různými metodami, jako je například nepřiměřená kritika, pomluvy, intriky, ignorace, hulvátství, arogance, přehlížení, znevažování, zesměšňování,

hrubé či zákeřné jednání, nesmyslné a nespolehlivé pracovní úkoly. Může to vést až k tzv. „vyšťipání ze zaměstnání“ nebo k sebevraždě. Vedoucí pracovník na podřízeného může přenášet frustraci z vlastního neúspěchu. Bossing bývá odrazem špatných vztahů na pracovišti, selháním managementu a odrazem nízké firemní kultury.

Domácí násilí (domestic violence) je v současné době velmi častý projev násilí a agrese v rovněž partnerských vztazích. K vážným projevům patří tzv. „intimní terorismus,“ kdy má agresor nad obětí absolutní kontrolu a moc.

Projevy agrese jsou převážně fyzické – facky, rány, bití, křik. Další formou násilí bývá tzv. psychický teror, kdy je oběť dlouhodobě psychicky (ale i fyzicky) terorizována, aniž by nejbližší okolí cokoli pozorovalo. Agresor mívá často „dvojitou tvář,“ kdy se snaží na okolí působit seriózním dojmem. Je prokázáno, že častěji se násilí v domácnostech dopouštějí muži (97%). U domácího násilí bývá charakteristická vztahová asymetrie a je rovněž prokázáno, že psychického násilí se více dopouštějí vzdělanější lidé. U bitých žen se může rozvinout syndrom týrané ženy, kdy mají pocit, že za vzniklou situaci si mohou samy. Často se stydí násilí oznámit a svěřit se nejbližším. Týrané ženy bývají netečné, otupělé, málo komunikují, jsou nepřístupné, nezajímají se o sebe a o své okolí. Samy utíkají před konfliktem, často nejsou schopny projevit spontánně emoce vzteku a zlosti. Nejkritičtější období je období rozchodu, rozvodu. Doporučuje se mít připravený „bezpečnostní plán“, jako například zajištění tajného úkrytu, signál, fotodokumentaci, mít osobu, které se mohu svěřit, mít na koho se obrátit, a vědět, kam se obrátit pro pomoc (policie, odborná pomoc).

Uvádíme stručnou kazuistiku, kdy agresorem byl lékař.

Žena, 35 let, absolventka FF UK, vdaná, z manželství tři dcery – 15 let, 12 let, 1 rok. Nyní je na mateřské dovolené, je aktivní v komunální politice v Praze. Oba rodiče jsou vysokoškolská učitelé.

Pachatel domácího násilí (manžel), 40 let, lékař, specialista, přední odborník v klinickém oboru pracující ve fakultní nemocnici, konzultant na odborném pracovišti v zahraničí. Společenský, oblíbený mezi kolegy i přáteli. Ve společnosti vstřícný, zábavný, obětavý, působící dojmem starostlivého otce a manžela.

Oběť domácího násilí kontaktovala občanské sdružení Rosa pro úzkost, anxieta, hypoprosexii, hyposomnii, odkud byla odeslána do péče psychiatrické ambulance. Pacientka uvádí nápadnosti v chování manžela před

sňatkem (známost 1 rok), výbušný při drobném podnětu, slovní agrese, následně omluvy. Pacientka projevům nevěnovala pozornost, přijímala omluvu. První fyzické násilí v době těhotenství – úder do obličeje po studijním neúspěchu – nesložil zkoušku. Od prvního těhotenství pokračovalo násilí psychické – urážky, ponižování, nadávky, přidělování financí, vytváření pocitu viny pacientky za danou situaci, obviňování z nevhodného chování, odrazování od studia VŠ, snaha o izolaci od přátel a rodiny, snaha o vytvoření závislosti na manželovi – finanční i citové.

Po fyzickém napadení následovaly omluvy, usmířování, dárky, vysvětlována příčina selhání – vina na straně partnerky – provokující chování, nedostatek empatie. Nikdy nepřiznal viny, k chování byl vyprovokován manželkou. Poslední fyzické napadení pacientky týden před porodem 3. dcery, po návratu ze zaměstnání manžel podrážděný, důvod napadení pacientka uvádí odmítnutí porodu v nemocnici, kde manžel pracoval. Údery do obličeje, krvácející zranění, zakázal pacientce vyhledat lékařskou pomoc, sám pro ni vyhledal pomoc chirurga, spoluzáka, žádost o ošetření komentoval – podívej, ujely mi nervy. Pacientka po ošetření tržné rány a fraktury nosní přepážky propuštěna do domácího ošetření. Ze strany manžela opět vysvětlení viny manželky za vzniklou situaci.

Po intervenci občanského sdružení Rosa pacientka získala náhled situace, odstěhovala se ze společné domácnosti. S dětmi žije v domě u svých rodičů, kteří měli podezření na neshody v manželství, ale pacientka se snažila po celou dobu násilí tajit, považovala to za osobní selhání. Manžel vyvíjí úsilí o prokázání nevinu, snaha pacientku diskreditovat, prezentovat manželku jako duševně nemocnou, neschopnou pečovat o děti.

Osvěta a prevence je velmi důležitá. V poslední době lze pozorovat, že stále více obětí násilí se snaží bránit a upozorňovat na něj. Například v roce 2011 699 žen a 11 mužů nechalo agresory odvést z domova.

Moderní projevy násilí

Souvisí s rozvojem a využíváním sociálních sítí a informačních komunikačních technologií. Mezi tyto projevy agrese řadíme:

- Cyberbullying
- Cyberstalking
- Cyber grooming
- Child grooming
- Happy slapping
- Cyberthreats apod.

Moderní způsoby šikany využívají současných komunikačních prostředků (mobil, smartphone, SMS, MMS, video, foto, internet, Facebook, ICQ, Twitter, Skype, You Tube atd.).

Kyberšikana je záměrné násilné chování prostřednictvím moderních komunikačních prostředků (ICT) v sociálních sítích. Prostor, kde se kyberšikana odehrává, přesahuje hranice objektu (školy, pracoviště). Z výzkumu projektu Mediaresearch (13) u školní mládeže v roce 2010 bylo zjištěno, že 51 % agresorů bylo ze třídy, 27 % ze školy, 22 % neznámých a většina 14–15letých (96 %) má mobilní telefon. Dochází často k zasílání obtěžujících, urážejících, vulgárních, zesměšňujících, výhrůžných zpráv. Často se jedná o posilování klasické šikany, například natočením choulostivé (na toaletě), ponižující či jinak nepřijemné situace nebo pozice oběti a jejich následné rozeslání po sociálních sítích. Kyberšikana je velkým problémem současné doby v řadě zemí. Významné je rovněž i to, že stále ještě značná část školáků nemá adekvátní informace o kyberšikaně a jejich následcích.

Z dalších výsledků projektu Mediaresearch v roce 2009 vyplývá, že 10 % školáků bylo obětí kyberšikany, 18 % chápe pojem, co kyberšikana znamená, a zbytek (71 %) neví, nebo si nedokáže představit nebezpečnost tohoto chování.

Stalking (lovit, sledovat, uštvat) je nebezpečné pronásledování. Pocit, že mám na druhého právo. Rozchod je vnímán negativně, jako zrada. Je snaha připoutat ztracený objekt opět k sobě. Nejhorší případy mohou skončit až vraždou. Stalkeři loví svou oběť, zasílají výhrůžné a zastrašující zprávy, narušují soukromí, mohou i fyzicky napadnout.

Pro příklad uvádíme stručnou kazuistiku stalkingu, který se nevyhýbá ani zdravotnickému prostředí a zdravotníkům.

Do psychologické ambulance přichází 31letý pacient s diagnózou dysmorfobického bludu. Trápí se přesvědčením, že si lidé všimají jeho akné. V posledních letech prodělal několik laserových zákroků, za které utratil nekriticky obnos peněz. Objektivně jizvy po akné pozornost nepoutají, nemocný však veškeré své potíže – neúspěch v navázání partnerského vztahu, úbytek pracovních zakázek – připisuje vzhledu kůže. V průběhu psychotherapeutického sezení mnohokrát odbíhá k tématu seznámení se s potencionální partnerkou, vyjmenovává své dosavadní neúspěchy, obviňuje ženy z nečestného jednání.

V průběhu tříměsíčního kontaktu s psycholožkou se jeho telefonáty stávají častějšími, nemocný opětovně přichází neobjednan před

ordinací a vyžaduje aspoň minimální kontakt. V průběhu psychiatrické hospitalizace požadavek hovořit s terapeutkou ventiluje na velkých vizitách tak vehementně a ostře, že je po několika dnech přeložen na jiné pracoviště.

Dynamika patologického vztahování kulminuje v zasílání fotografií svého obličeje a v čekání na psycholožku před pracovištěm. Frustraci z odmítnutí řeší vytrhnutím cedulky se jménem terapeutky ze zdi chodby.

Nemocný je varován před informováním policie, na což však nereaguje a ve svém konání pokračuje. V konečném důsledku byla intervence policie skutečně vyžádána.

Cybergrooming – zmanipulování oběti (chat, SMS, MMS, ICQ, skype, facebook) k osobní schůzce, jejímž výsledkem má být sexuální zneužití, obtěžování, fyzické násilí, mučení či nucení k terorismu. Agresor se často vydává za někoho jiného. Cybergrooming (child grooming, grooming) označuje chování uživatelů internetu (predátorů, kybergroomerů), které má v oběti vyvolat falešnou důvěru a přimět ji k osobní schůzce. Výsledkem této schůzky může být sexuální zneužití oběti, fyzické násilí na oběti, zneužití oběti pro dětskou prostituci, k výrobě dětské pornografie apod.

Childgrooming je podobné chování se zaměřením na děti (sexuální sblížení, zneužívání, znásilnění). Psychická manipulace v rámci kybergroomingu (childgroomingu) probíhá obvykle delší dobu – od cca 3 měsíců po dobu několika let. Tato doba je přímo závislá na způsobu manipulace a na důvěřivosti oběti. Existují případy, kdy predátor manipuloval dítě po dobu 2 let, než došlo k osobnímu setkání a sexuálnímu zneužití. Oběťmi kybergroomingu jsou zpravidla děti a mládež nejčastěji ve věku 11–17 let. Častěji jsou oběťmi dívky než chlapci. Lze předpokládat, že oběti tvoří zejména ti uživatelé internetu, kteří tráví velké množství volného času v online komunikačních prostředcích (chat, instant messaging, sociální sítě), kde také navazují kontakty. Děti a mládež jsou k manipulaci náchylnější zejména proto, že dosud nemají plně rozvinuté sociální dovednosti a mají nedostatek životních zkušeností. Výzkumy předpokládají, že útočníci tuto skutečnost využívají i při výběru obětí (14). Mezi nejčastější oběti patří a) děti s nízkou sebeúctou nebo nedostatkem sebedůvěry (lze je snadněji citově či fyzicky izolovat), b) děti s emocionálními problémy, oběti v nouzi (často hledají náhradu za své rodiče a potřebují pomocnou ruku), c) děti naivní a přehnaně důvěřivé (jsou ochotnější zapojit se do online konverzace s ne-

známými lidmi, obtížněji rozpoznávají rizikovou komunikaci). Kyberútočníci (predátoři) tvoří heterogenní skupinu, ve které nalezneme jak uživatele s nízkým, tak i vysokým sociálním statutem (právníky, učitele, policisty). V řadě případů oběť pachatele zná a je na něm závislá (v 85–95 % případů). Často bývá útočníkem ten, koho rodina zná. Mezi útočníky dle výzkumů převažují osoby, které dosud nebyly trestány (14).

Happyslapping – veselé fackování (původ v pořadech typu Skrytá kamera), jedná se o neadekvátní humor na úkor nevinného jedince. Velice častá forma kyberšikany. Jde o nahrávání a následné sdílení videozáznamu fyzických útoků (někdy i předstíraných), týrání či ničení věcí.

Cyberthreats – informace o ohrožení, které jsou smyšlené a mají oběti způsobit trauma. Patří sem různé výhrůžky, hrozby, plané poplachy či smyšlené katastrofické vize.

Prevence

Důležitá je výchova, edukace, osvěta a schopnost pojmenovat a hovořit o výše uvedených projevech agrese, šikany, násilí, kyberšikany apod. Zejména u dětí je důležitý výchovný prvek (rodiče, škola, profesní instituce zabývající se touto problematikou) a rovněž i skutečnost, že ve společnosti se o těchto negativních projevech stále častěji a otevřeněji hovoří, včetně právní pomoci. V naší společnosti existují organizace s podrobnými programy prevence, minimalizace a edukace (projekt Minimalizace šikany, projekt E-bezpečí, Národní centrum bez-

pečnějšího internetu, Horká linka, Linka pomoci, Linka bezpečí, občanské sdružení Společenství proti šikaně, pedagogicko-psychologické poradny, krizová centra, intervenční centra pro osoby ohrožené domácím násilím, Bílý kruh bezpečí, občanské sdružení Rosa apod.) výše uváděných negativních fenoménů. Na podrobné preventivní programy proto odkazujeme na seznam literatury a na webové stránky výše uvedených organizací (www.linkabezpeci.cz, www.ebezpeci.cz, www.bkb.cz, www.minimalizacesikany.cz, www.ohlaste-horkalinka.cz, www.rosa-os.cz).

Závěr

Pokusili jsme se o přehled častých projevů násilného chování a agrese v současné době. Tyto projevy bývají o to závažnější, že se stále snižuje věk obětí, a také proto, že se při nich často používají moderní komunikační prostředky (mobil, smartphone, SMS, MMS, video, foto, internet, Facebook, ICQ, Twitter, Skype, You Tube atd.), což v konečném důsledku může zvyšovat jejich traumatizaci tím, že dochází k následné „medializaci“ přesahující osobní (intimní) rozměr. Autoři článku si uvědomují, že obsáhnout podrobně tuto problematiku by jistě zasluhovalo větší prostor. Určitě by stály za zmínku informace i o dalších projevech násilí a agrese v současné době, kam patří i agrese řidičů, sexuální obtěžování, úmyslné zakládání požárů (zejména pokud se jedná o tzv. vyřizování účtů či zakrývání kriminální činnosti), grafiti apod. Smyslem této prezentace bylo upozornit na tyto problémy

a stručně se vyjádřit k možnosti prevence, která nabývá na stále větším významu.

Literatura

1. Čermák I. Lidská agrese a její souvislosti. Žďár nad Sázavou: Nakladatelství Fakta, 1999.
2. Čermák I, Klimusová H. Indikátory impulzivní agrese. Československá psychologie 2000; 54(5): 424–432.
3. Čermák I, Hřebíčková M, Macek P. Agrese, identita, osobnost. Brno: Psychologický ústav, Akademie věd ČR, 2003.
4. Hewstone M, Stroebl W. Sociální psychologie. Praha: Portál, 2006.
5. Hollander E, Stein D. Impulsivity and aggression. New York: Willey, 1995.
6. Machač M, Macháčová H, Hoskovec J. Emoce a výkonost. Praha: SPN, 1985.
7. Praško J. Poruchy osobnosti. Praha: Portál, 2003.
8. Říčan P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995.
9. Říčan P. Diskuse, frustrace z pojmu agrese. Československá psychologie 1999; 43(2): 180–181.
10. Študent V. Soudní psychiatrie a trestní právo. Praha: SPN, 1989.
11. Kolář M. Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál, 2011.
12. Zábrodská K. Mobbing ve vysokoškolském prostředí. Československá psychologie 2011; 55(4): 332–344.
13. Friedlaenderová H. Kyberšikana dětí. Praha: Mediaresearch, 2009.
14. Kopecký K. Kybergrooming. Olomouc: E-Bezpečí, 2010.

Článek doručen redakci: 11. 10. 2011

Článek přijat k publikaci: 28. 11. 2011

MUDr. Pavel Harsa

Psychiatrická klinika Univerzity Karlovy
1. LF a VFN v Praze
Ke Karlovu 11, 128 01 Praha 2
harsa.pavel@seznam.cz
